

Commissie orgelzaken voor de Protestantse Kerk in Nederland
van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer in de Protestantse Kerk in Nederland (VKB)

Orgelquickscan uitgebracht door de
Commissie orgelzaken

aan de Hervormde gemeente te
Spankeren

Dordrecht, mei 2012
© Peter van Dijk

Quickscan Standaard-orgel (1916) Hervormde Kerk Spankeren

1. De opdracht

1.1 Algemeen

Hervormde Kerk, Kerkweg 2, Spankeren. Contactpersoon: de heer C. Verburg, Dorpsweg 71, 6956 AN Spankeren, tel. 0313-414421, e-mail intexad@hetnet.nl.

Monumentnummer kerk: 42134.

Op basis van de opdracht van de Hervormde Gemeente Spankeren is door Peter van Dijk (Havikstraat 30, 3514 TR Utrecht, tel. 030-2731815, e-mail prvandijk@tiscali.nl) namens de Commissie orgelzaken een orgelquickscan opgesteld. De voorliggende rapportage geeft de bevindingen van het onderzoek weer en bevat adviezen voor mogelijke vervolgstappen.

De Commissie orgelzaken verzoekt de Hervormde Gemeente Spankeren de commissie op de hoogte te houden van de besluiten naar aanleiding van de uitgebrachte rapportage en met betrekking tot de eventuele vervolgstappen.

1.2 De vraagstelling

1. Advies met betrekking tot een op verzoek van de organist, de heer Bosveld, door Orgelmakerij Reil B.V. (Heerde) op 12-08-2011 uitgebrachte offerte voor groot onderhoud en de vervanging van het register Mixtuur door een Nasard 3'.

2. De bevindingen

Het onderzoek is op 26-03-2012 uitgevoerd. Daarbij waren aanwezig de heren Verburg en Bosveld. Graag dank ik hen voor de verleende gastvrijheid en het zeer plezierige overleg, alsmede voor door hen verstrekte nadere inlichtingen.

Deze quickscan behelst uitsluitend de vraagstelling. Het is geen restauratieplan op basis van historisch onderzoek en inventarisatie van het gehele instrument.

2.1 Het orgel

Het orgel in deze kerk werd in 1916 gebouwd door de Firma A. Standaard (Rotterdam). [Adriaan Willem Jacobus Standaard (1882-1958) leerde het orgelmakersvak bij de firma Maarschalkerweerd (Utrecht). In 1904 richtte hij een orgelmakerij op in Rotterdam, die zeer succesvol werd. Het bedrijf verhuisde in 1923 naar Schiedam en ging in 1935 failliet.]

Het instrument is op een galerij tegen de westwand geplaatst. De klaviatuur (met authentiek klavierdeksel) is in de rechterzijwand (vanuit de kerk gezien) aangebracht.

Het front is gemaakt volgens een veelvuldig bij eenmanuaals orgels door Standaard toegepast vijfledig ontwerp met een ronde middentoren, gedeelde tussenvelden en spitse zijtorens. Karakteristiek zijn de boogvormige bovenafsluitingen van de onderste tussenvelden. Standaard werd bij dit basisontwerp zonder twijfel geïnspireerd door orgelfronten van de Gebr. Adema en de firma Bakker & Timmenga; het belangrijkste verschil met de inspiratiebronnen is dat Standaard spitse hoektorens toepaste, in plaats van ronde en dat de tussenvelden vlak zijn. Het – eveneens voor Standaard karakteristieke – snijwerk (blindingen en vleugelstukken) is opgebouwd uit plantaardige motieven en voluutvormen, met in de vleugelstukken een 'opgestoken' bazuin. Onder de torens zijn consoles aangebracht, versierd met acanthusblad-motieven. Er zijn geen torenbekroningen.

Het windtoestel (dubbelvouwige magazijnbalg, twee schepbalgen met – afgezaagde – voettreden) is onder in de orgelkast aangebracht. De motor (Laukhuff) staat achter het orgel, niet in een dempkist.

Het instrument is uitgerust met pneumatische tractuur (inlatende wind) en kegelladen. Er is een hoofdwindlade, waarop het pijpwerk in hele tonen is opgesteld, qua grootte vanuit het midden naar de zijanten aflopend; het houten pijpwerk van de Bourdon/Subbas-combinatie staat op een aparte lade, tegen de linkerzijwand.

Behalve de onderste twee octaven van de Bourdon 16' is al het pijpwerk van metaal. Het is deels toegeleverd vanuit Duitsland, deels in eigen werkplaats vervaardigd.

Het orgel is in 1981 hersteld door de firma Leeftang te Apeldoorn. Bij die gelegenheid is een nieuwe

windmotor geplaatst en is de tractuur-windtoevoer vanuit de balg vernieuwd (westaflex-slang; het originele houten kanaal is daarbij niet verwijderd).
Het orgel is in onderhoud bij Orgelmakerij Reil (Heerde).

De dispositie luidt:

Manuaal (C-f''')

Bourdon	16'	C-h hout, geplaatst op een aparte lade tegen de linkerzijwand in de kast; vervolg metaal, op de (hoofdwind)lade.
Prestant	8'	C-h in het front; vervolg op de lade.
Roerfluit	8'	C-H gecombineerd met c-h van de Bourdon 16'; vervolg zelfstandig.
Viola di Gamba	8'	C-H gecombineerd met c-h van de Bourdon 16'; vervolg zelfstandig.
Voix Celeste	8'	vanaf c.
Octaaf	4'	
Woudfluit	2'	
Mixtuur	4 sterk	de facto 2-4 sterk. Samenstelling: C 2 – 1 1/3; c 2 2/3 – 2 – 1 1/3; c' 4 – 2 2/3 – 2; c'' 5 1/3 – 4 – 2 2/3; c''' 8 – 5 1/3 – 4 – 2 2/3.

Pedaal (C-d')

Subbas	16'	transmissie Bourdon 16'.
--------	-----	--------------------------

Koppel Ped. - Manuaal

Tremulant pneumatisch

Vaste combinaties: P.[Piano], F.[Forte], T.[Tutti], (A.[Auflöser]).

Stemtoonhoogte a = 440 Hz.

Stemmingssysteem evenredig zwevend.

Het orgel is vrijwel volledig ongewijzigd en is zeer representatief voor het werk van de firma Standaard in het midden van de jaren 1910. De makelij is verzorgd en degelijk, de klank is volumineus maar niet 'stomp'.

Literatuur en bronnen

Aart van Beek, *Voorlopig Rapport betreffende het orgel in de Ned. Herv. Kerk te Spankeren* Typoscript Dordrecht 2002.

Orgelmakerij Reil, *Offerte Werkzaamheden aan het orgel (fa. A. Standaard, 1916) in de Petruskerk te Spankeren.* Typoscript Heerde 2011.

W.D. van der Kleij, *Werklijst van de Standaard-orgelfabriek (1904-1935).* In *de Mixtuur* 20/februari 1977, 419-444.

Fotoreportage van Standaard-orgels, met commentaar. In *de Mixtuur* 21/april 1977, 445-464.

Dr. Hans Fidom (eindred.), encyclopedie *Het Historische Orgel in Nederland. Supplement.* Nationaal Instituut voor de Orgelkunst 2010, 199-200 (Uithuizen, Doopsgezinde Kerk, 1916).

Orgelarchief Peter van Dijk.

2.2 Analyse van eenmanuaals Standaard-disposities 1909-1918

Niet alleen in de bouwwijze, maar ook in de disposities tonen Standaard-orgels een duidelijke 'standarisatie'. De kleinste dispositie (Mijdrecht, Gereformeerde Kerk, 1914) omvat: Prestant 8', Roerfluit 8', Viola di Gamba 8', Voix Celeste 8' (!), Octaaf 4', Woudfluit 2'. Bij een groter aantal registers was het eerste dat aan deze 'basis' werd toegevoegd een Bourdon 16' (altijd per transmissie – Subbas 16' – ook apart op het pedaal speelbaar). Daarop volgden respectievelijk een of meer vulstemmen (Mixtuur 2-4 sterk, Cornet 5 sterk discant, Quint 3'), een Fluit dolce 4' en een Trompet 8'. Het grootste eenmanuaals Standaard-orgel (Baarn, Gereformeerde Kerk, 1915) bevatte al deze registers. Heel soms werd op eenmanuaals orgels in plaats van een Woudfluit 2' een Octaaf 2' gedisponeerd.

De hoofdwerkdposities van tweemanuaals Standaard-orgels bevatten standaard een Octaaf 2' (de Woudfluit 2' staat steevast op het 2e Manuaal) en ook bijna altijd Quint 3', Mixtuur, Cornet en Trompet 8'. Het register Nasard 3' – een specifiek soloregister – komt bij Standaard pas na 1932 – en dan ook nog sporadisch – voor, uitsluitend op tweemanuaals orgels, op het 2e Manuaal, in het 'gezelschap' van een

Terts 1 3/5'; vanaf 1924 is soms op het 2e Manuaal een Sesquialter 2 sterk gedisponeerd. Standaard disponeerde op eenmanuaals orgels nooit een Nasard 3', wel – bij grotere instrumenten – een Quint 3'.

2.3 De vraagstelling nader uitgewerkt

Het orgel wordt zorgvuldig en vakkundig onderhouden. Daaraan is het mede te danken dat het instrument in het algemeen goed functioneert.

Met de *Constateringen mei 2011* in de offerte van Reil kan ik mij geheel verenigen wat betreft de voorgestelde herstelwerkzaamheden en het vervaardigen van een motordempkist. Ter aanvulling merk ik op dat thans de vaste combinatie P. (Piano) niet (meer) functioneert. Het verdient bovendien aanbeveling om te onderzoeken of de oorspronkelijke windtoevoer weer in ere kan worden hersteld.

Het voorstel om de Mixtuur te vervangen door een Nasard 3' (waarbij het afkomende materiaal dan bij het orgel wordt opgeslagen) is, gelet op de gemiddelde bezetting van de kerkzaal in erediensten en de luidheid van de Mixtuur, begrijpelijk. Maar ik kan het ik – zowel om historische als om muziekpraktische redenen – niet ondersteunen. De historische redenen zijn gebaseerd op de dispositie-analyse hierboven, de muziekpraktische reden is dat een soloregister – in casu een Nasard 2 2/3' – op een eenmanuaals orgel slechts zinvol kan zijn als het in bas en discant is gedeeld, hetgeen gelet op de windlade en de registertractuur (inclusief registerwippers) niet zonder ingrijpende wijzigingen mogelijk is. Ik acht een dergelijke wijziging niet in overeenstemming met een verantwoord 'rentmeesterschap' van een 'monumentwaardig' orgel. Daarom stel ik voor – en dit is op 26-03-2012 reeds met de heer Bosveld en naderhand ook met de heer Reil besproken – om de Mixtuur 'materieel' te handhaven, maar de pijpvoetboringen in de pijpstok deels af te plakken, zodat het register enkelkorig 'klinkt'. Klinken blijft dan één koor, te weten van C-H het 2-voets koor en vanaf c het 2 2/3-; de stokboringen van de overige koren worden met leer en warme lijm afgeplakt, het pijpwerk kan gewoon blijven staan. Dit is een volstrekt reversibele wijziging, die nauwelijks financiële en in het geheel geen materiële consequenties heeft, én beter past in de dispositie-systematiek van de firma Standaard.

3. Mogelijke vervolgstappen

In dit kader adviseer ik u om de offerte van Reil, naar het huidige prijspeil, inclusief een mogelijk aanvangstijdstip en een doorlooptijd van de werkzaamheden, aan de hand van deze quickscan, te laten actualiseren. Gezien de mate van 'verstopping' van het binnenwerk van het orgel adviseer ik u om de werkzaamheden op korte termijn te doen uitvoeren.

Daarnaast herhaal ik het advies van Aart van Beek uit 2002 om bij de RCE een aanvraag in te dienen om het orgel op te nemen in de redengevende omschrijving van het kerkgebouw in het monumentenregister, zodat het instrument 'expliciet' beschermd wordt en in de toekomst de instandhoudingskosten subsidiabel zullen zijn. Een dergelijke aanvraag, overigens alleen zinvol als de Mixtuur niet vervangen zal worden door een Nasard 3', kan geschieden in de vorm van een korte brief (met de vraagstelling) aan de RCE, ter attentie van R.W. van Straten en/of W.J.C. Diepenhorst, onder bijvoeging van het rapport van Aart van Beek uit 2002 en met de toevoeging dat desgewenst bij mij (Peter van Dijk) nadere inlichtingen te bekomen zijn.

U een (voor)spoedige verdere voortgang van het project toewensend, groet ik hartelijk.

Peter van Dijk,